

5. Лапин Е. Экономический потенциал предприятий промышленности: формирование, оценка, управление: дисс. ... докт.экон. наук: спец. 08.07.01. Сумы, 2006. 432 с.
6. Мізюк Б., Ільчук О., Дуда С. Економічний потенціал торговельного підприємства: структура, оптимізація, стратегічне управління. Львів: вид-во Львівської КА, 2011. 260 с.
7. Дослідження рівня використання економічного потенціалу регіону: монографія / за ред. В. Семенова, О. Руденко. Одеса: Одеський національний економічний університет, 2012. 150 с.
8. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування: монографія. Львів: ЛДУФК, 2017. 340 с.
9. Савченко В. Потенціал національної економіки України: монографія. Чернігів: ЧДІЕіУ, 2009. 273 с.
10. Державна служба статистики: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Калюжна Н. Потенціал системи управління підприємством: методологія, оцінювання та моделювання: монографія. Луганськ: СПД Резніков, 2013. 548 с.
12. Калюжна Н. Ресурсна концепція трактування потенціалу в економіці: сутність та обмеження у застосуванні. Проблеми економіки. 2014. № 2. С. 108–114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_2_16.
13. Васильківський Д. Формування поняття економічного потенціалу як фактору підвищення конкурентоспроможності підприємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2011. № 5. Т. 1. С. 80–83.
14. Реймерс Н. Природопользование: словарь-справочник. Москва: Мысль, 1990. 637 с.

УДК 330.341.1

Гоменюк М.О.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва

МЕНЕДЖМЕНТ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАПРЯМІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Гоменюк М.О. Менеджмент інноваційної діяльності в напрямі розвитку сільського господарства на регіональному рівні. У статті досліджено принципи та методику інноваційної діяльності щодо розвитку сільського господарства на регіональному рівні. Визначено принципові засади реалізації інноваційної політики для розвитку сільського господарства у регіоні. З'ясовано, що інноваційний розвиток сільського господарства регіону передбачає ефективне використання науково-технічного потенціалу регіону, інтеграцію науки, освіти і виробництва, технологічну модернізацію економіки на базі інноваційних технологій. Вирішення такого роду завдання вимагає створення належних умов: відповідної інфраструктури інноваційної діяльності; сукупності матеріальних, технічних, законодавчих та інших засобів, що забезпечують інформаційне, експертне, маркетингове, фінансове, кадрове та інше обслуговування інноваційної діяльності. Встановлено, що нині не повною мірою застосовуються принципи реалізації інноваційної політики в напрямі розвитку сільського господарства. Окреслено принципи державної підтримки інноваційної діяльності у сфері сільського господарства на регіональному рівні. Резюмовано, що реалізація інноваційної політики у сільськогосподарській галузі на рівні регіонів сприятиме зростанню економічної ефективності та зниженню ризиків як у галузі, регіоні, так і в Україні загалом.

Ключові слова: менеджмент, інноваційна діяльність, сільське господарство, регіональний розвиток, держава, регіон.

Гоменюк М.А. Менеджмент инновационной деятельности в направлении развития сельского хозяйства на региональном уровне. В статье исследованы принципы и методика инновационной деятельности по развитию сельского хозяйства на региональном уровне. Определены принципиальные основы реализации инновационной политики для развития сельского хозяйства в регионе. Выяснено, что инновационное развитие сельского хозяйства региона предусматривает эффективное использование научно-технического потенциала региона, интеграцию науки, образования и производства, технологическую модернизацию экономики на базе инновационных технологий. Решение такого рода задания требует создания условий: соответствующей инфраструктуры инновационной деятельности; совокупности материальных, технических, законодательных и других средств, обеспечивающих информационное, экспертное, маркетинговое, финансовое, кадровое и иное обслуживание инновационной деятельности. Установлено, что в настоящее время не в полной мере применяются принципы реализации инновационной политики в направлении развития сельского хозяйства. Определены принципы государственной поддержки инновационной деятельности в сфере сельского хозяйства на региональном уровне. Резюмировано, что реализация инновационной политики в сельскохозяйственной отрасли на уровне регионов будет способствовать росту экономической эффективности и снижению рисков как в отрасли, регионе, так и Украине в целом.

Ключевые слова: менеджмент, инновационная деятельность, сельское хозяйство, региональное развитие, государство, регион.

Gomeniuk M.A. Management of innovation activity for the development of agriculture at the regional level. The article explores the principles and methodology of innovative activities for the development of agriculture at the regional level. The principal principles for the implementation of the innovation policy for the development of agriculture in the region have been determined. It was found out that the innovative development of the region's agriculture provides for effective use of the scientific and technical potential of the region, integration of science, education and production, technological modernization of the economy on the basis of innovative technologies. The solution of this kind of task requires the creation of conditions: an appropriate innovation infrastructure; a set of material, technical, legislative and other means that provide information, expert, marketing, financial, human resources and other services to innovation. It is established that at present the principles of implementing the innovation policy towards the development of agriculture are not fully applied. The principles of state support of innovative activity in the sphere of agriculture at the regional level are determined. It is summarized that the implementation of innovative policies in the agricultural sector at the regional level will promote economic efficiency and reduce risks both in the industry, the region, and Ukraine as a whole.

Key words: management, innovation, agriculture, development of regional, state, region.

Постановка проблеми. Головною особливістю сільськогосподарської галузі є масштабність та ефективність виробництва. Такого роду галузям належить вирішальна роль не тільки у виробництві та експорті продукції (товарів та послуг), а й у розміщенні продуктивних сил, оскільки саме такі спеціалізації економіки виконують ключову роль у регіональному економічному розвитку та притягують до себе допоміжні обслуговуючі галузі виробництва. Отже, створення умов для інноваційного розвитку сільськогосподарського сектору регіону є одним із найважливіших чинників, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності регіональної соціально-економічної системи, рівня її якості життя населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел із питань упровадження інновацій в сільському господарстві свідчить про те, що вивченням цієї проблеми займалося значне коло науковців. Так, О.С. Височан та Ю.В. Пікуш [2] аналізували специфіку побудови наукових підходів до визначення понять «інновації» та «інноваційна діяльність» у сільському господарстві; О.І. Янковська [3] досліджувала принципові основи та особливості інновацій у сільському господарстві; О.В. Кот визначено теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектора економіки та його організаційно-економічне забезпечення; А.І. Гордійчук [4] вказано на просторовий інноваційний розвиток галузей сільського господарства та ефективність їх функціонування; М.А. Мартинюк та Т.М. Ратошнюк [2] досліджували принципові основи інноваційних процесів; В.А. Іванов [5] досліджував методологічні основи інноваційного розвитку агропромислового комплексу; В.В. Лаврук [2] визначено особливості створення інноваційного продукту у сільському господарстві; О.В. Дикий виокремив основні пріоритети та механізм стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіонів; Н.І. Антонова, К.Д. Маркіна та Г.А. Бахматова досліджували моделі організаційно-економічного механізму санації та забезпечення сталого розвитку проблемних територій; В.В. Томарева-Патлахова указувала на необхідність стимулювання інноваційно-технологічного розвитку сільського господарства; А.П. Гайдуцький досліджував питання інвестиційної конкурентоздатності аграрного сектору України; Ф. Котлер указував на маркетингові принципи побудови інноваційної діяльності тощо.

Однак питання щодо побудови ефективної системи менеджменту інноваційної діяльності в напрямі розвитку сільського господарства на регіональному рівні залишається невирішеним. Указаний аспект слугував підставою для проведення дослідження у даному напрямі.

Внаслідок незавершеності процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів, нестійкості торговельних відносин із державами-імпортерами конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської галузі на зовнішньому ринку не є стабільними. Низькі темпи техніко-технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва у структурі собівартості виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції мають наслідком збільшення вартості невідновних природних ресурсів, зростання залежності виробництва від природно-кліматичних умов, обмеження доступу товаровиробників до фінансових ресурсів. Сезонний характер сільськогосподарського виробництва потребує додаткового залучення запозичених коштів у значних обсягах [8].

Ситуація, що склалася у секторі сільського господарства, зумовлює низку викликів, основними з яких є необхідність поліпшення умов ведення бізнесу, проведення якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках, продовольчу безпеку держави і наближення до європейської політики у сфері сільського господарства.

Сьогодні залишаються невирішеними питання вдосконалення форм і методів державної підтримки сільського господарства на регіональному рівні, розроблення дієвих інструментів підтримки малих виробників, сприяння у виході товаровиробників на світовий аграрний ринок [8].

За таких умов питання обґрунтування необхідності проведення ефективної політики управління інноваційною діяльністю в напрямі розвитку сільського господарства на регіональному рівні набуває особливої актуальності та потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі принципів та методів інноваційної діяльності щодо розвитку сільського господарства на регіональному рівні.

Зважаючи на мету статті, основним завданням дослідження є визначення принципових засад реаліза-

ції інноваційної політики для розвитку сільського господарства у регіоні.

Об'єктом дослідження є принципи управління інноваційною діяльністю розвитку сільського господарства в регіоні.

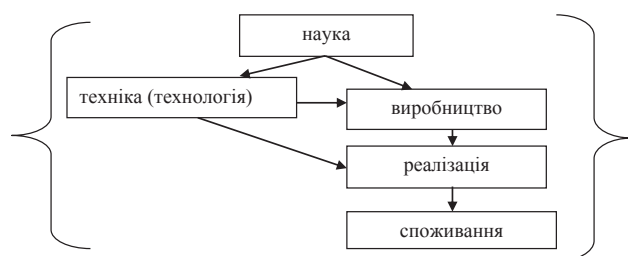
Теоретичною та методологічною основою досліджень слугували основні положення й розробки вітчизняних учених та зарубіжний досвід із проблем розроблення та впровадження інновацій у сферу сільського господарства, теорії та практики управління, особисті оцінки автора. Було використано монографічний, абстрактно-логічний, економічний методи досліджень.

Виклад основного матеріалу. Інноваційний розвиток сільського господарства регіону передбачає ефективне використання науково-технічного потенціалу регіону, інтеграцію науки, освіти і виробництва, технологічну модернізацію економіки на базі інноваційних технологій. Вирішення такого роду завдання вимагає створення належних умов: відповідної інфраструктури інноваційної діяльності; сукупності матеріальних, технічних, законодавчих та інших засобів, що забезпечують інформаційне, експертне, маркетингове, фінансове, кадрове та інше обслуговування інноваційної діяльності.

У сільському господарстві під інноваціями розуміється використання нових сортів рослин, порід свійських тварин, технологій виробництва в галузях рослинництва, тваринництва і переробки сільськогосподарської продукції [3, с. 102]. У більш широкому розумінні інновації – це кінцевий результат інноваційної діяльності, що реалізується у вигляді нового/вдосконаленого продукту, реалізованого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, що застосовується у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції [3, с. 103].

Інноваційні процеси у сільськогосподарській сфері пов'язані з досягненням трьох взаємопов'язаних цілей: забезпечення продовольчої безпеки; ресурсозбереження; екологічне та соціальне благополуччя сільських територій [6].

На нашу думку, інноваційний процес – це процес перетворення наукового знання в інновацію, який передбачає реалізацію таких етапів: «наука – техніка (технологія) – виробництво – реалізація – споживання» (рис. 1).

Рис. 1. Основні засади інноваційного процесу в галузі сільського господарства

Джерело: побудовано автором

Інноваційний процес передбачає постійний потік перетворення наукових досліджень і розробок у нові або поліпшені продукти, матеріали, нові технології, нові форми організації й управління та доведення їх до використання у виробництві для поліпшення ефекту

діяльності [9, с. 31]. Інноваційні процеси в системі сільського господарства мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманітністю регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей [4, с. 76]. Умовами і чинниками, що сприяють інноваційному розвитку сільськогосподарської галузі, є наявність природних ресурсів, значний науково-освітній потенціал, ємний внутрішній продовольчий ринок, можливість виробляти екологічно безпечні, натуральні продукти харчування [11, с. 95].

Водночас на сучасному етапі розвитку економіки України наука та інноваційна діяльність у сільському господарстві залишаються недостатньою мірою затребуваними.

Аналіз соціально-економічної ситуації сільськогосподарського сектору України останніх років дає змогу констатувати, що нині застосовуються застарілі технології, недосконалі методи і форми організації виробництва й управління. Зменшилася кількість механічних засобів автоматизації сільськогосподарських робіт, знизилася інтенсивність процесу освоєння й впровадження інноваційної техніки (технологій) сільськогосподарського виробництва підприємствами різної величини та форм власності. Сьогодні сільськогосподарські підприємства воліють за краще закуповувати імпортні зразки техніки і впроваджувати закордонні технології, проте здебільшого використовують сильно зношену і морально застарілу техніку [13, с. 31].

Вказані факти посилюють деградацію сільськогосподарського комплексу, спричиняють зростання собівартості і зниження конкурентоспроможності продукції, гальмують соціально-економічний розвиток сільської місцевості, що в підсумку призводить до зниження якості життя на селі.

Інноваційні заходи переорієнтації на новий рівень сільськогосподарського виробництва мають бути істотно доповнені проектами щодо формування єдиного середовища, яке стимулюватиме інноваційну трансформацію сільськогосподарських територій із використанням найсучасніших технологічних можливостей розвитку людського потенціалу та його ефективного використання [2, с. 296]. Дуже важливо, щоб був сформований увесь комплекс інфраструктури, що супроводжує сучасний бізнес у сільському господарстві [10, с. 24].

Слід зауважити, що вкрай низька активність інноваційної діяльності пов'язана в тому числі з недосконалістю організаційно-економічного механізму освоєння інновацій. Відсутні відпрацьовані механізми щодо впровадження та реалізації систем науково-технічної інформації, які б відповідали наявному стану ринкової економіки, немає апробованої ефективної схеми взаємодії наукових установ зі структурами, які б безпосередньо реалізовували інноваційні процеси.

Основним джерелом фінансування фундаментальних досліджень у сфері сільського господарства нині є державні інвестиції [5, с. 45].

В Україні інноваційна діяльність на основі державного інвестування сільськогосподарської галузі реалізується на основі Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності», зокрема п. 4. ст. 4 «Стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності на 2011–2021 роки» і п. 6. ст. 4 «Фор-

мування середньострокових пріоритетних напрямів» «...середньострокові пріоритетні напрями регіонального рівня спрямовані на вирішення питань забезпечення інноваційного розвитку окремих регіонів» та здійснюється за допомогою фінансування організацій, які провадять наукову, науково-технічну, інноваційну діяльність, у тому числі цільового фінансування конкретних наукових, науково-технічних програм та інноваційних проектів. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності може здійснюватися як державними фондами підтримки, так і фондами підтримки наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, створеними юридичними особами та (або) фізичними особами, тобто недержавними фондами [1].

Розрізняють дві форми джерел фінансової підтримки інновацій: пряме і непряме (посередницьке) фінансування (табл. 1).

Державна підтримка інноваційної діяльності є сукупністю заходів, які вживаються органами державної влади відповідно до законодавства України, для створення необхідних правових, економічних та організаційних умов, а також стимулів для юридичних і фізичних осіб, які здійснюють інноваційну діяльність.

У ході аналізу наукових джерел [1; 7–9; 12] нами визначено, що державна підтримка інноваційної діяльності у сфері сільського господарства на рівні

регіону повинна здійснюватися на основі таких принципів:

- програмний підхід і вимірність цілей під час планування і реалізації заходів державної підтримки;
- доступність державної підтримки на всіх стадіях інноваційної діяльності, у тому числі для суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- випереджувальний розвиток інноваційної інфраструктури;
- публічність надання державної підтримки інноваційної діяльності за допомогою розміщення інформації про заходи державної підтримки, що надаються у напрямі розвитку інноваційної діяльності в Інтернеті;
- пріоритетність подальшого розвитку результатів інноваційної діяльності;
- захист приватних інтересів і заохочення особистих ініціатив громадян (організацій);
- пріоритетне використання ринкових інструментів і інструментів державно-приватного партнерства для стимулювання інноваційної діяльності;

– забезпечення ефективності державної підтримки інноваційної діяльності для соціально-економічного розвитку регіонів;

– цільовий характер використання бюджетних коштів на державну підтримку інноваційної діяльності.

Вказані принципи, на нашу думку, слід доповнити такими пунктами:

– оптимізація державної підтримки повинна здійснюватися шляхом поєднання різних її форм і способів реалізації з урахуванням особливостей суб'єкта інноваційної діяльності, етапів інноваційної діяльності, результатів наукової та науково-технічної діяльності, що використовуються під час виробництва інноваційної продукції, виду та типу виробленої інноваційної продукції та інших показників;

– раціональне надання державної підтримки повинне повністю виключати необґрунтоване фінансування аналогічних інноваційних проектів та програм;

У ході постійного вдосконалення форм державної підтримки та способів її реалізації змінюється зовнішнє середовище, розвиваються інноваційні підприємства і, як наслідок, поліпшується соціально-економічна ситуація в регіоні та країні.

Одним з основних документів, що регулює державну підтримку інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, є «Концепція державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року» та реалізація в її рамках підпрограми «Технічна і технологічна модернізація, інноваційний розвиток» [8], мета якої – забезпечення підвищення інноваційності агропромислового комплексу. Реалізація вказаної підпрограми дасть змогу вирішити такі завдання, як:

- стимулювання придбання високотехнологічних машин і обладнання;
- створення системи інформаційного забезпечення сільського господарства на основі формування інформаційних ресурсів та розширення доступу сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення до консультаційних послуг;
- проведення систематичної підготовки і перепідготовки кадрів сільськогосподарського комплексу;
- реалізація заходів, спрямованих на впровадження результатів науково-дослідної роботи сільськогосподарської науки;
- стимулювання інноваційної діяльності та інноваційного розвитку сільськогосподарського комплексу.

Таблиця 1

Форми джерел фінансової підтримки інновацій

Пряме джерело фінансування	Непряме (посередницьке) джерело фінансування
Бюджетні (регіональні, обласні) кошти, кошти з місцевих бюджетів	Податкові пільги і знижки
Державні цільові фонди	Податкові кредити
Власні кошти підприємств	Кредитні пільги (надання кредитів підприємствам – потенційним споживачам інноваційних розробок)
Кредити	Фінансові санкції за невиконання договорів (конкретних відносин) і зобов'язань
Інноваційні інвестиції	Лізинг спеціального наукового обладнання
Спеціальні фонди	Митні пільги
Інноваційні іноземні кредити	Амортизаційні пільги
Гранти	Науково обґрунтоване ціноутворення на науково-технічну продукцію

Джерело: побудовано автором на основі [7–9; 12; 14]

Висновки. Підсумовуючи сказане, відзначимо, що головним стратегічним напрямом розвитку сільського господарства регіону є впровадження науково-дослідного прогресу та реалізація інноваційних процесів, що дають змогу вести безперервне оновлення виробництва на основі освоєння досягнень науки і техніки.

Формування системи менеджменту інноваційної діяльності в напрямі розвитку сільського господарства на регіональному рівні має передбачати реалізацію такої політики, яка включатиме: державну підтримку у напрямку дерегуляції бізнес-середовища; розширення можливостей доступу сільськогосподарських підприємницьких структур до фінансових ресурсів на місцевому рівні; розвиток інфраструктури підтримки підприємницьких організацій різної величини та форм власності; вдосконалення системи інформаційної підтримки; розширення можливостей участі сільськогосподарських суб'єктів у реалізації проектів державно-приватного партнерства; підвищення ролі місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у підтримці розвитку бізнесу у сфері сільського господарства; вдосконалення процедур ліцензування та отримання документів дозвільного характеру.

Важливим є й стимулювання інноваційної активності сільськогосподарських суб'єктів на основі розширення їх доступу до фінансово-кредитних ресур-

сів, зокрема шляхом надання часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами, часткового відшкодування лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями, а також створення кредитно-гарантійної системи підтримки малого і середнього бізнесу.

Реалізація вказаних інноваційних напрямів сприятиме процесам виходу сільськогосподарських підприємств України на європейський рівень розвитку, поліпшенню бізнес-клімату, зміцненню регіональних позицій у загальній структурі вітчизняної економіки, підвищенню ефективності малого і середнього бізнесу у сфері сільського господарства, у тому числі збільшення його складника в обсягах вітчизняного виробництва, наповнення доходних частин державного та місцевих бюджетів.

Реалізація інноваційної політики у сільськогосподарській галузі на рівні регіонів сприятиме зростанню економічної ефективності та зниженню ризиків як у галузі, регіоні, так і в Україні у цілому.

Зважаючи на вказане, подальші наукові дослідження слід спрямувати у напрямі розроблення методологічного апарату щодо реалізації інноваційної політики розвитку сфери сільського господарства, заснованого на принципах технічної і технологічної модернізації та оптимізації державної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. № 19–20. Ст. 166. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
2. Модель организационно-экономического механизма санации и обеспечения устойчивого развития проблемных территорий / Н.И. Антонова, Е.Д. Маркина, Г.А. Бахматова. Научное обозрение. 2015. № 9. С. 295–298.
3. Височан О.С., Пікуш Ю.В. Наукові підходи до визначення понять «інновації» та «інноваційна діяльність» у сільському господарстві. Вісник Хмельницького національного університету. 2011. № 2. С. 101–104.
4. Гайдучий А.П. Інвестиційна конкурентоздатність аграрного сектору України. К.: Нора-Друк, 2014. 246 с.
5. Гордійчук А.І. Інноваційний розвиток галузей сільського господарства та ефективність їх функціонування. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2010. № 6. С. 44–46.
6. Дикий О.В. Основні пріоритети та механізм стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіонів. Ефективна економіка. 2011. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=803>.
7. Иванов В.А. Методологические основы инновационного развития агропромышленного комплекса. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 2008. № 2(2). С. 50–59.
8. Концепція державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua/apk?nid=24198>.
9. Кот О.В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення. Проблеми науки. 2008. № 9. С. 30–37.
10. Лаврук В.В. Інноваційний продукт у сільському господарстві як результат інноваційного процесу. Ефективна економіка. 2010. № 5. С. 22–25.
11. Мартинюк М.А., Ратошнюк Т.М. Інновації в сільському господарстві. Наука й економіка. 2014. № 2(34). С. 94–98.
12. Томарева-Патлахова В.В. Стимулювання інноваційно-технологічного розвитку регіонів. Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». 2012. № 2. С. 196–201.
13. Янковська О.І. Особливості інновацій в сільському господарстві. Економіка XXI століття: виклики та проблеми. 2012. № 4. С. 30–33.
14. Kotler Ph. Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations. New York: Free Pr. 1993. 388 p.